

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Ткачук Ольга Володимирівна

УДК 159.923.2:378.147

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ІЛЮЗІЇ ЗНАНЬ
СТУДЕНТІВ ВНЗ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Острог – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному університеті «Острозька академія», Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Пасічник Ігор Демидович,
Національний університет «Острозька академія»,
ректор

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Доцевич Тамілія Іванівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
професор кафедри психології і педагогіки
дошкільної освіти

кандидат психологічних наук, доцент
Оксентюк Наталія Володимирівна,
Національний університет водного господарства
та природокористування
доцент кафедри суспільних дисциплін

Захист відбудеться «30» жовтня 2020 року о 10.00 годині на засідання спеціалізованої вченої ради Д. 48.125.03 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська область, 35800.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.oa.edu.ua та в науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська область, 35800.

Автореферат розісланий «30» вересня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Інна КОВАЛЬЧУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Потреба в науковому аналізі феномену ілюзії знань пов'язана з загостренням глобальної проблеми ефективного пошуку рішень в умовах зростання обсягів потоків інформації.

У зв'язку з негативним впливом ілюзії знань на продуктивність запам'ятовування інформації, виникає необхідність різностороннього вивчення досліджуваного явища з метою максимального зниження його впливу на процес роботи з інформацією. Особливо важливим є вивчення причин виникнення цього феномену, що дасть змогу глибше осмислити сутність самого явища.

Досліджуючи ілюзію знань у навчальному процесі, ми розглядаємо останній як тісний зв'язок трьох його компонентів: студента (кого навчають), педагога (хто навчає) та взаємодії між ними (як навчає). Доцільним є аналіз ілюзії знань та систематизація її чинників у розрізі цих структурних компонентів.

Сучасні вчені використовують різні визначення феномену ілюзії знань в залежності від предмету дослідження цього явища. Так, ілюзію знань як помилку метакогнітивного моніторингу вивчають М. Августюк, С. Вард, В. Волошина, Г. Кларк, Д. Меткалф та ін. Ілюзія знань у контексті метакогнітивних процесів розглядається як фактор точності та продуктивності пізнавальної діяльності (Б. Величковський, А. Карпов, Е. Корнілов, Ю. Скворцова, М. Холодна). Т. Доцевич, розглядаючи напрями досліджень метакогнітивних процесів, виділяє окрему проблему – практичне застосування діагностики метапізнання у галузі освіти. О. Лазарева характеризує метакогнітивний моніторинг процесу розуміння наукового тексту. Є. Савін та А. Фомін приділяють увагу ролі узагальнених та предметно-специфічних метакогнітивних навиків у процесі навчальної діяльності.

Необхідно наголосити на тому, що ілюзію знань у низці зарубіжних досліджень, зокрема Дж. Барнет, Л. Болл, П. Вайн, А. Вінман, Л. Гарвалія, П. Грімс, П. Джаслін, Д. Джеймсон-Ноел, А. Коріат, М. Кредлер, Л. Нарренс, Т. Нельсон, Дж. Нетфілд, Л. Флейнелі, Д. Хакер, Дж. Хайксон вивчають у контексті метакогнітивного моніторингу (як його помилка).

Близькими поняттями до ілюзії знань є суб'єктивна впевненість у точності засвоєння інформації, що запам'яталась, однак насправді є неправильно збереженою (А. Гленберг, А. Вілкінсон, В. Епстайн); впевненість у правильності виконаного завдання (Дж. Данлоскі, Т. Нельсон, Л. Наренс та ін.). Частина дослідників зосереджується на вивченні проявів ілюзії знань у процесі навчальної діяльності, зокрема М. Августюк, В. Волошина, П. Ліндстром, І. Скотнікова, А. Одайник.

У проаналізованих нами дослідженнях ілюзії знань у навчальному процесі, суттєвий акцент здійснюється на вивченні студента (того, хто навчається) та його індивідуально-психологічних особливостей, які впливають на процес виникнення ілюзії знань. Разом з цим, частково представлені деякі аспекти ілюзії знань, які безпосередньо залежать від особливостей організації навчальної діяльності (як навчає). І практично не представлені дослідження індивідуально-психологічних особливостей педагога як чинників ілюзії знань (хто навчає). Тому, на нашу думку,

актуальним є виокремлення тих аспектів, що впливають на виникнення ілюзії знань у розрізі особливостей педагога та організації навчальної діяльності, їх групування та експериментальне дослідження прояву цього явища у навчальному процесі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукової діяльності кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія», здійснене в межах науково-дослідної теми «Метапізнання в умовах індивідуально-психологічної та соціально-ситуативної детермінації» (державний реєстраційний номер 0117U000683). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного університету «Острозька академія» (протокол № 6 від 17.12.2015 р.)

Мета дослідження – теоретично та емпірично вивчити психолого-педагогічні чинники ілюзії знань студентів у контексті індивідуально-психологічних особливостей педагога та організації ним навчального процесу, розробити та апробувати психолого-дидактичну тренінгову програму щодо нівелювання ілюзії знань у навчальній діяльності.

Завдання дослідження:

1) теоретично проаналізувати поняття «ілюзія знань», «точність метакогнітивного моніторингу» у психолого-педагогічній літературі та з'ясувати їх роль у процесі навчальної діяльності;

2) систематизувати психолого-педагогічні чинники ілюзії знань у процесі навчальної діяльності студентів;

3) емпірично вивчити особливості прояву ілюзії знань у розрізі індивідуально-психологічних особливостей педагогів та особливостей організації навчального процесу;

4) розробити та апробувати комплексну психолого-дидактичну тренінгову програму нівелювання ілюзії знань у навчальній діяльності.

Об'єкт дослідження – ілюзія знань.

Предмет дослідження – умови та чинники ілюзії знань у метакогнітивному моніторингу навчальної діяльності студентів.

Для розв'язання поставлених завдань ми використовували такі **методи дослідження:**

– *теоретичні* (абстрагування, аналіз, синтез сучасних напрацювань вчених, систематизація та узагальнення різних підходів до розуміння ілюзії знання);

– *емпіричні* для діагностики індивідуально-психологічних особливостей педагогів – методика діагностики професійної позиції педагога як вихователя А. Григор'євої (для діагностики особливостей реалізації виховної функції педагогом); методика аналітичного спостереження OSTRAQ Р. Оросової, К. Шмайдової-Бушової та інших (для діагностики стилю спілкування педагога); методика діагностики метакогнітивної включеності в діяльність Г. Шроу, Р. Денісона (в адаптації А. Карпова) (для діагностики рівня розвитку метакогнітивної включеності); методика «Аналіз особливостей індивідуального стилю педагогічної діяльності» А. Маркової та А. Ніконової (для діагностики особливостей стилю педагогічної діяльності); психолого-педагогічний експеримент (для дослідження особливостей прояву ілюзії

знань у навчальному процесі); методика на визначення рівня розвитку рефлексивності А. Карпова (для діагностики рівня розвитку рефлексії у педагогів), методика ЕАТ Т. Пашукової (для визначення рівня децентрації);

– *методи математико-статистичного аналізу даних*: однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA, t-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Гудмана-Краскала, коефіцієнт кореляції Спірмена, одновибірковий критерій λ Колмогорова-Смірнова, O/U індекс, C індекс, R індекс для визначення особливостей прояву ілюзії знань.

База експериментального дослідження. Дослідження виконувалось на базі науково-дослідної лабораторії когнітивної психології Національного університету «Острозька академія». Всього у процесі здійснення експерименту було задіяно 341 студента (віком від 18 до 20 років) різних спеціальностей та років навчання та 19 педагогів (віком від 28 до 56 років) різних кафедр Національного університету «Острозька академія».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

вперше: запропоновано визначення поняття ілюзії знань як помилки метакогнітивного моніторингу, обумовленої неадекватним відображенням когнітивної установки у контексті власної Я-концепції; розроблено класифікацію психолого-педагогічних чинників ілюзії знань у контексті компонентів навчальної діяльності; запропоновано розподіл ілюзії знань у навчальному процесі на зовнішню (викладач-інформація-студент-результат) та внутрішню (інформація-студент-результат); емпірично з'ясовано роль індивідуально-психологічних особливостей педагога у формуванні ілюзії знань; апробовано психолого-дидактичну тренінгову програму та розроблено практичні рекомендації щодо зменшення проявів ілюзії знань, розглянуто рефлексію та децентрацію як засоби зниження ілюзії знань;

уточнено: уявлення про види ілюзії знань, підходи до розуміння місця і ролі метакогнітивного моніторингу у навчальному процесі, уявлення про особливості організації навчального процесу як чинника ілюзії знань;

вдосконалено: технологію дослідження та профілактики ілюзії знань у процесі реалізації навчальної діяльності;

подальшого розвитку набули: напрацювання щодо чинників ілюзії знань у навчальному процесі, методи та засоби зменшення проявів ілюзії знань у навчальній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх врахування у процесі організації навчальної діяльності, зокрема, занять із студентами, виборі методів та засобів навчання. Отримані результати будуть корисні для педагогічних закладів вищої освіти, які здійснюють формування майбутніх педагогів, оскільки доповнюють уявлення про якості педагога, які сприяють ефективнішому навчанню студентів. Отримані результати доцільно враховувати під час побудови тренінгів, психокорекційних занять, які спрямовані на підвищення продуктивності навчальної діяльності. Теоретичні та емпіричні результати дослідження можуть увійти до освітнього змісту навчальних дисциплін «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Загальна психологія», «Психодіагностика», «Когнітивна психологія».

Результати дослідження **впроваджено** в науково-дослідницьку та практичну діяльність Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/04/1039^а від 04.05.2020 року), Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка (довідка № 05-16/118 від 14.05.2020 року), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/51 від 25.06.2020 року), Національного університету «Острозька академія» (довідка № 129 від 14.05.2020 року).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження було представлено авторкою на: Науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (Острог, 2020), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2019 рік), International scientific and practical conference «Prospects for the development of psychology as a science in EU countries and Ukraine», (Варшава, 2019 рік), III Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки» (Київ, 2018 рік), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування» (Львів, 2018 рік), Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку психології та педагогіки» (Київ, 2018 рік), Всеукраїнській науковій конференції «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро, 2017 рік), науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (Острог, 2020), науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (Острог, 2019).

Особистий внесок здобувача: у науковій статті, що написана у співавторстві, автором здійснено емпіричне дослідження, обробка даних, виклад результатів якісного аналізу отриманих даних, формулювання висновків.

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 15 публікаціях, з них 7 статей у наукових фахових виданнях України, 2 – у наукових періодичних виданнях інших країн (у тому числі – 1 стаття у виданні, що індексується у SCOPUS), 6 – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (185 найменувань) та 3 додатків. Повний обсяг дисертації становить 244 сторінки, з них 168 сторінок – основний текст. Робота містить 26 рисунків, 28 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання, визначено методи та експериментальну базу дослідження, висвітлено наукову новизну, практичну значущість роботи, висвітлено дані про апробацію та впровадження отриманих результатів, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «*Феномен ілюзії знань як наукова проблема*» узагальнено та систематизовано підходи до розуміння ілюзії знань. Сучасні вчені використовують

різні визначення цього явища. Поняття ілюзії знань застосовують для пояснення впевненості в успішності збереження інформації тоді, коли цей процес зазнав невдачі (С. Вард та Г. Кларк). М. Августюк розглядає ілюзію знань як помилку метакогнітивного моніторингу, яка виникає внаслідок надмірної суб'єктивної впевненості у знанні, що не відповідає об'єктивній успішності виконання завдань. А. Гленберг, А. Вілкінсон та В. Епстайн вважають, що ілюзія знань – це помилкове уявлення про те, що розуміння інформації було досягнуто, коли насправді цього не відбулось.

На основі проаналізованого матеріалу ми можемо виділити два види прояву ілюзії знання в начальному процесі:

1. Внутрішня ілюзія знань (студент переоцінює або недооцінює власні знання). Основа такої ілюзії знань – внутрішні (особистісні, когнітивні, метакогнітивні) та зовнішні (конструювання завдання, повторення, час на розв'язання) чинники. Вона виникає на основі очікування студента щодо ефективності засвоєння інформації та його оцінки успішності її засвоєння. Ілюзія знання з'являється в процесі «студент – інформація – результат».

2. Зовнішня ілюзія знань – це ілюзорні очікування викладача щодо розуміння студентами інформації, яку він передає. Така ілюзія знань базується на очікуваннях та оцінках викладача щодо рівня засвоєння інформації студентами. Тобто, ілюзія знань виникає в рамках схеми «викладач – інформація – студент – результат».

Наявні дефініції ілюзії знань переважно відображають функційний і когнітивний аспект цього поняття, однак не враховують його мотиваційно-регулятивного смислового навантаження. На нашу думку, доцільно врахувати психологічну природу ілюзії знань, що є наслідком впливу певних когнітивних установок (надмірної чи недостатньої впевненості), певного стану, який можна означити як «упевненість індивіда в правильності своїх суджень». Установка означає готовність, схильність суб'єкта сприймати, розуміти, інтерпретувати об'єкт сприйняття, мислення чи майбутніх подій певним чином, а також відповідно діяти (А. Лісовенко). Відтак, ілюзію знань студентів можна розглядати як наслідок певного стану суб'єкта, що бере участь у процесі прийняття ним рішення щодо реалізації навчально-пізнавальних цілей і задач, або, інакше кажучи, як наслідок різною мірою неадекватного переживання суб'єктом своїх можливостей щодо поставлених перед ним завдань. Непоодинокі автори вказують на зв'язок ілюзії знань з когнітивними установками щодо себе, з тими самооцінками, за допомогою яких суб'єкт оцінює власні особистісні якості, здібності, вчинки, знання (М. Августюк, Д. Мореа, П. Хейліб, Дж. Флейвелл, І. Скотнікова та ін.). Таким чином, погляд на ілюзію знань як на психологічне явище, що виникає, з одного боку, як наслідок впливу певних когнітивних установок, а з іншого боку, врахування регулятивного впливу Я-концепції на процес прийняття студентом рішень щодо планування, моделювання значимих суб'єктивних та об'єктивних умов, оцінки та корекції дій у процесі метакогнітивного моніторингу, дає підставу уточнити дефініцію ілюзії знань як помилку метакогнітивного моніторингу, обумовлену неадекватним відображенням когнітивної установки у контексті власної Я-концепції.

Запропоноване визначення дає можливість акцентувати увагу не тільки на такій основі її виникнення, як «досвід-знання», але й врахувати «досвід-переживання»,

«досвід-ставлення», «досвід-взаємодія», що є невід’ємною засадою дослідження ілюзії знань студентів у контексті індивідуально-психологічних характеристик педагога.

Нами проаналізовано дослідження, в яких розглядають проблему точності метакогнітивного моніторингу в контексті навчальної діяльності. Вчені вивчають проблематизацію досвіду як чинник підвищення точності метакогнітивного моніторингу (Л. Джерасі, Т. М. Міллер, А. Фомін). Дж. Данлоскі та К. Равен встановили, що в ситуаціях, коли досліджувані мали можливість повторно перечитати текст, точність моніторингу підвищувалась.

Про роль метакогнітивної перцепції в розвитку пізнавальних процесів згадує С. Максименко, зазначаючи, що за її допомогою можливо передбачати результати навчальної діяльності особистості, що є передумовою індивідуалізації навчального процесу. Г. Костюк запропонував положення про взаємозв’язок отриманих у процесі навчальної діяльності знань та регуляції дій.

В. Давидов, у своїй концепції розвиваючого навчання, характеризує навчальну діяльність не як будь-яку діяльність, що відбувається під час заняття, а лише ту, яка спрямована на оволодіння способами предметних та пізнавальних дій, узагальнених за формою теоретичного знання. Згідно з концепцією Д. Ельконіна, навчальна діяльність містить три компоненти: навчальні дії, навчальні задачі й дії оцінки та контролю. В. Давидов, виокремлюючи ці компоненти навчальної діяльності, відзначає, що всі ці сторони навчання формуються в спільній діяльності з учителем.

Відповідно до зазначених компонентів навчальної діяльності нами побудована класифікаційна модель психолого-педагогічних чинників ілюзії знань.

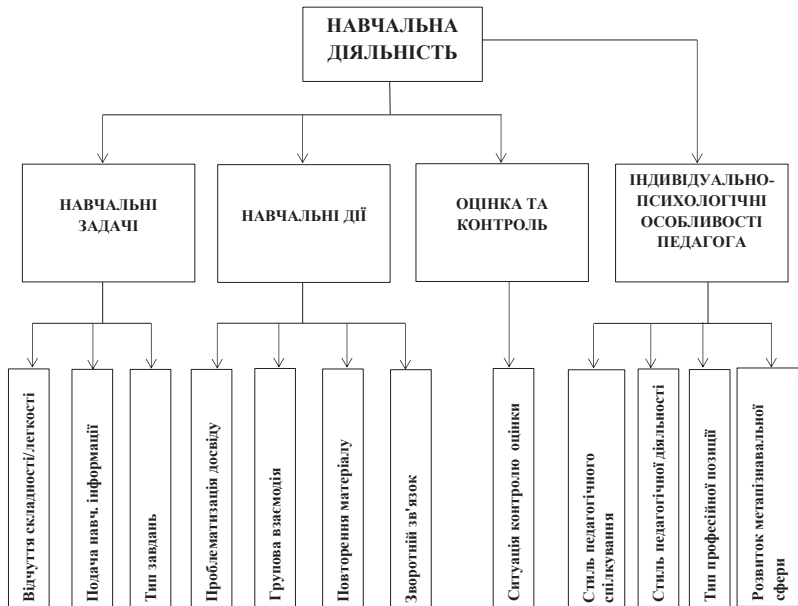

Рис. 1. Класифікаційна модель психолого-педагогічних чинників ілюзії знань

Спосіб подачі навчальної інформації передбачає використання різноманітних методик представлення текстів (поділ інформації на абзаци, використання схем, таблиць, рисунків тощо), що робить процес засвоєння матеріалу простішим, відтак, студент може переоцінювати рівень засвоєння цієї інформації (Б. Пулфорд та ін.). Є. Савін та А. Фомін прийшли до висновку, що досліджувані більш упевнені у правильності вирішення пунктів тесту з трьома правильними варіантами відповіді, ніж з одним або двома.

Наявність або відсутність повторення матеріалу також може бути чинником виникнення ілюзії знання (Дж. Данлоскі та К. Равсон). Були виявлені відмінності в точності оцінки засвоєння інформації в залежності від часу, виділеного на повторення. А. Фомін та А. Павленко встановили вплив ситуації оцінки навчальних досягнень на точність метакогнітивного моніторингу вирішення тестів предметних знань.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми виокремили окрему групу індивідуально-психологічних особливостей педагога, які теж можуть бути чинниками ілюзії знань:

1) тип професійної позиції викладача – точка зору, ставлення до призначення своєї професії і дій, поведінка, обумовлена ними (Л. Асагандян, А. Григор'єва, Є. Ісаєв, І. Княжева, А. Маркова, М. Подберезський, В. Слободчиков);

2) рівень розвитку метакогнітивної регуляції діяльності (Г. Шроу та Р. Деннісон, Н. Груба, Т. Доцевич, О. Карпов, М. Кислякова, Ж. Сержанова, Ю. Скворцова, М. Холодна);

3) індивідуальний стиль педагогічної діяльності – стійка сукупність мотивів діяльності педагога, мети його діяльності, методів досягнення цієї мети, способів оцінки результатів діяльності (А. Маркова, А. Ніконова, В. Гринько, О. Мельніченко);

4) стиль спілкування педагога (педагогічний стиль) – спосіб викладання (навчання), який використовує педагог у процесі навчальної взаємодії (Р. Оросова та співавтори, В. Галузяк, Н. Добіжа, Л. Ітельсон, В. Калик, Дж. Манак, В. Швец).

Відзначимо, що тип професійної позиції, індивідуальний стиль педагогічної діяльності та стиль спілкування ми відносимо до спрямованості педагога, а рівень розвитку метапізнавальної сфери – до його здібностей.

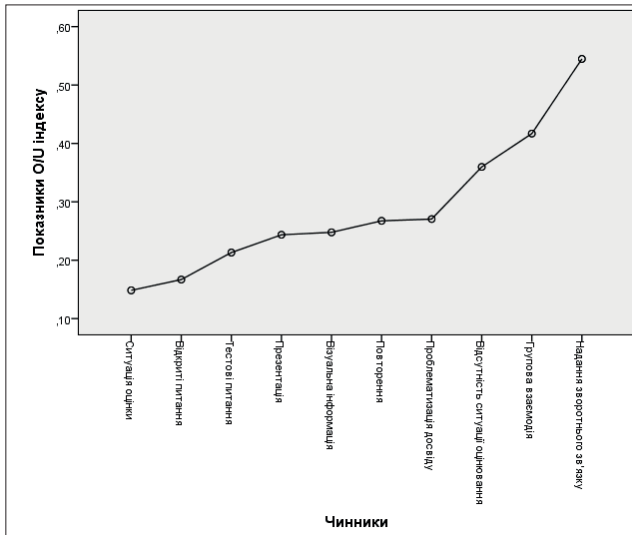
У другому розділі *«Експериментальне дослідження ілюзії знань в навчальному процесі»* вказано теоретико-практичні засади стратегії побудови експерименту, проаналізовано результати експериментального дослідження психолого-педагогічних чинників ілюзії знань студентів.

Ми досліджуємо рівень ілюзії знань студентів у розрізі таких компонентів навчального процесу, як: педагог (хто навчає) і особливості організації навчальної взаємодії (як навчає).

Для обрахунку показника ілюзії знань було використано: 1) індекс надмірної впевненості/невпевненості (O/U індекс) – параметр оцінки метапам'яттєвих суджень, що констатує характер відповідності суб'єктивної оцінки щодо об'єктивного показника продуктивності відтворення: ефект надмірної впевненості або надмірної неувпевненості; 2) рейтинги метапам'яттєвих суджень – кількісний параметр, що вимірюється шляхом оцінювання та присвоєння суб'єктом числового значення

ймовірності правильності здійсненого відтворення; 3) точність метапам'яттєвих суджень (G) – параметр метапам'яті, отриманий у результаті обчислення кореляційного зв'язку між рейтингами метапам'яттєвих суджень та об'єктивним показником продуктивності відтворення.

У розрізі особливостей організації навчальної діяльності виявлено статистичну відмінність між показниками O/U індексу [$F = 3,39; p = 0,00$].

Рис. 2. Відмінності показників O/U індексу залежно від особливостей організації навчальної діяльності

На рис. 2 представлено результати розподілу показників O/U індексу залежно від особливостей організації навчальної діяльності. Так, помітно, що при використанні таких методів, як «групова взаємодія», «надання зворотного зв'язку» зафіксовано найвищі показники надмірної впевненості. За допомогою апостеріорного критерію LSD було зафіксовано статистично значимі відмінності між показниками O/U індексу в розрізі особливостей організації навчальної діяльності (таблиця 1).

Отже, досліджувані нами ситуативні чинники (особливості організації навчальної діяльності) можна розподілити на три групи за критерієм рівня показників середніх значень O/U індексу:

1. У випадку використання надання зворотного зв'язку, зафіксовано найвищі показники O/U індексу;
2. У разі відсутності ситуації оцінки та використання методу «групова взаємодія» виявлено дещо нижчі показники O/U індексу у порівнянні з попереднім чинником;
3. При аналізі таких чинників, як «використання презентацій», «використання схем», використання методу проблематизації досвіду, використання питань з

варіантами відповіді та відкритих питань, повторення матеріалу та ситуація оцінки зафіксовано найнижчі показники О/У індексу у порівнянні з двома попередніми групами.

Таблиця 1

Описові статистики показників О/У індексу в досліджуваних студентів

Чинники	Кількість досліджуваних	M	SD	Мін. значення	Макс. значення
Групова взаємодія	76	0,42	0,5	-1,00	1,00
Візуальна інформація	76	0,25	0,66	-1,00	1,00
Презентація	76	0,24	0,52	-1,00	1,00
Проблематизація досвіду	76	0,27	0,52	-1,00	1,00
Надання зворотного зв'язку	76	0,54	0,46	-,60	1,00
Тестові питання	76	0,21	0,59	-1,00	1,00
Повторення	76	0,26	0,63	-1,00	1,00
Ситуація оцінки	76	0,15	0,64	-1,00	1,00
Відкриті питання	76	0,16	0,63	-1,00	1,00
Відсутність ситуації оцінювання	76	0,36	0,53	-1,00	1,00
Середнє значення		0,29	0,58	-1,00	1,00

Ці дані свідчать про значення методів, які пов'язані з індивідуалізацією навчання (використання схем та презентацій, проблематизація досвіду) як чинників, які можуть вплинути на нівелювання ілюзії знань під час застосування групових методів роботи і надання зворотного зв'язку студентам. Ситуація оцінки спричинює зниження показників ілюзії знань.

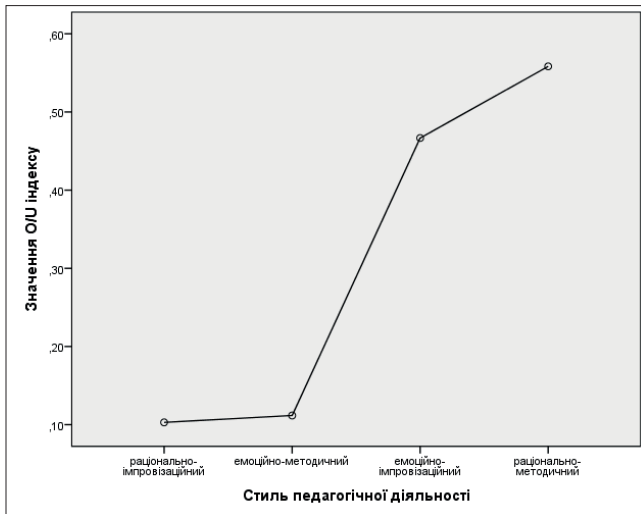

Рис. 3. Показники ілюзії знань у розрізі стилю педагогічної діяльності

На рис. 3. представлено показники О/У індексу в розрізі стилю педагогічної діяльності (емоційно-імпровізаційний, емоційно-методичний, раціонально-імпровізаційний та раціонально-методичний). За допомогою однофакторного

дисперсійного аналізу встановлено, що існують статистично значимі відмінності між показниками О/У індексу [$F = 8,06$; $SD = 0,000$] в розрізі різних педагогічних стилів діяльності. Цей результат свідчить, що рівень впевненості студентів відрізняється в залежності від того, який стиль педагогічної діяльності обирає викладач. О/У індекс є вищим від нуля, що говорить про те, що студенти схильні переоцінювати власні знання ($M = 0,18$; $SD = 0,55$).

Використовуючи апостеріорний критерій LSD, ми з'ясували, що існують статистично значимі відмінності між показниками О/У індексу в розрізі стилів педагогічної діяльності (таблиця 2).

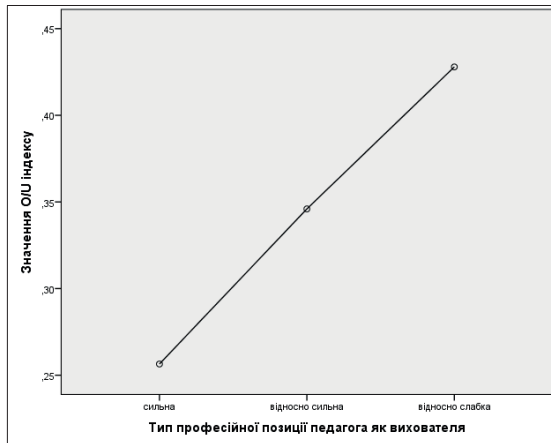
Таблиця 2

**Розподіл показників ілюзії знань студентів
у розрізі стилю педагогічної діяльності, N=265**

		M	SD	Мін. значення	Макс. значення
О/У індекс	емоційно-імпровізаційний	0,47	0,58	-0,50	1,00
	емоційно-методичний	0,11	0,47	-0,90	1,00
	раціонально-імпровізаційний	0,10	0,58	-0,70	1,00
	раціонально-методичний	0,56	0,51	-0,70	1,00
	Середнє значення	0,18	0,55	-0,90	1,00

За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA встановлено, що існують статистично значимі відмінності у показниках О/У індексу [$F = 7,24$; $p = 0,001$] у розрізі стилів позиції педагога як вихователя (рис. 4).

Показники О/У індексу перевищують 0, що свідчить про надмірну впевненість у студентів ($M = 0,18$; $SD = 0,55$). Однак, цей показник не є критичним, він наближений до нуля, і говорить про незначний ефект надмірної впевненості у студентів.

**Рис. 4. Показники ілюзії знань студентів
у розрізі типу позиції педагога як вихователя**

За допомогою апостеріорного критерію LSD було встановлено, що існують статистично значимі відмінності між показниками O/U індексу в розрізі типу позиції педагога як вихователя (таблиця 3).

Таблиця 3

**Відмінності прояву ілюзії знань у студентів
в розрізі типу позиції педагога як вихователя, N=265**

		M	SD	Мін. значення	Макс. значення
O/U індекс	сильна	0,02	0,50	-0,90	1,00
	відносно сильна	0,18	0,55	-0,90	1,00
	відносно слабка	0,38	0,53	-0,90	1,00
	Середнє значення	0,18	0,55	-0,90	1,00

Отже, ми бачимо, що найбільш адекватні показники O/U індексу у разі сильної позиції педагога як вихователя. Помітна тенденція до зменшення показників індексу впевненості одночасно із підвищенням рівня позиції педагога як вихователя. У разі відносно слабкої позиції педагога як вихователя ілюзія знання проявляється в найвищій мірі. Це говорить про те, що емоційна підтримка, позитивне ставлення до студентів допомагає їм нівелювати виникнення ілюзії знання.

Однофакторний дисперсійний аналіз показав, що статистично значимі відмінності у показниках O/U індексу [$F = 2,302$; $p = 0,102$] в залежності від рівня розвитку метакогнітивної включеності педагогів у діяльність відсутні, та наявні у показниках C індексу [$F = 3,467$; $p = 0,033$]. Однак, ми не можемо стверджувати про статистично значимі тенденції прояву ілюзії знання у розрізі метакогнітивної включеності в діяльність педагогів. Тому цей параметр не є достатньо вагомим для того, щоб визнати його одним із чинників ілюзії знань у навчальній діяльності студентів.

У процесі дослідження виявлено, що викладачі використовують такі стилі педагогічного спілкування, як демократичний та середньоавторитарний. За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу виявлено, що існують статистично значимі відмінності у показниках O/U індексу [$F = 21,08$; $p = 0,000$] в розрізі цих двох стилів спілкування. Зокрема, представлено результати аналізу даних за допомогою апостеріорного критерію LSD та виявлено відмінності, представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

**Відмінності показників ілюзії знань студентів
у розрізі стилю педагогічного спілкування, N=265**

		M	SD	Мін. значення	Макс. значення
O/U індекс	середньодирективний	0,06	0,50	-0,90	1,00
	демократичний	0,36	0,56	-0,90	1,00
	Середнє значення	0,18	0,55	-0,90	1,00

Отже, низький рівень ілюзії знань зафіксований у тих студентів, педагоги яких використовують середньоавторитарний стиль, тобто комбінують відповідні до ситуації аспекти директивного та демократичного стилів спілкування, гнучко адаптуються до навчального процесу

Аналізуючи отримані результати, ми виокремили закономірності щодо особливостей прояву ілюзії знань студентів у розрізі індивідуально-психологічних характеристик педагогів (таблиця 5).

Таблиця 5

Ілюзія знань у розрізі індивідуально-психологічних характеристик педагога

	Характеристика педагога	Показник ілюзії знань
Стиль педагогічної діяльності	Емоційно-імпровізаційний	Надмірна впевненість
	Емоційно-методичний	Адекватний
	Раціонально-імпровізаційний	Адекватний
	Раціонально-методичний	Надмірна впевненість
Тип позиції педагога як вихователя	Сильна	Адекватний
	Відносно сильна	Надмірна впевненість
	Відносно слабка	Надмірна впевненість
Метакогнітивна включеність у діяльність	Високий рівень	Адекватний
	Рівень вище середнього	Надмірна впевненість
	Середній рівень	Надмірна впевненість
Стиль спілкування	Середньодирективний	Адекватний
	Демократичний	Надмірна впевненість

Показники ілюзії знань у розрізі індивідуально-педагогічних особливостей педагога можна розподілити наступним чином:

– найвищі показники ілюзії знань у студентів зафіксовано в тому випадку, коли педагоги використовують відносно слабку позицію педагога як вихователя, середній рівень метакогнітивної включеності, демократичний стиль спілкування, раціонально-методичний та емоційно-імпровізаційний стилі педагогічної діяльності;

– нижчими показниками ілюзії знань характеризуються ті студенти, педагоги яких володіють емоційно-методичним та раціонально-імпровізаційними стилями педагогічного спілкування, мають сильну позицію педагога як вихователя, високий рівень метакогнітивної включеності в діяльність та середньодирективний стиль педагогічного спілкування.

Однак, отримані результати продемонстрували, що студенти в цілому схильні до неадекватного відображення когнітивних установок, що свідчить про неточний метакогнітивний моніторинг (зокрема, надмірну впевненість). Тому виникає необхідність у розробці впливів, які розвиватимуть у студентів адекватні стратегії метакогнітивного моніторингу та підвищуватимуть його точність. Для цього нами розроблено тренінгову програму, яка дозволить реалізувати поставлені завдання.

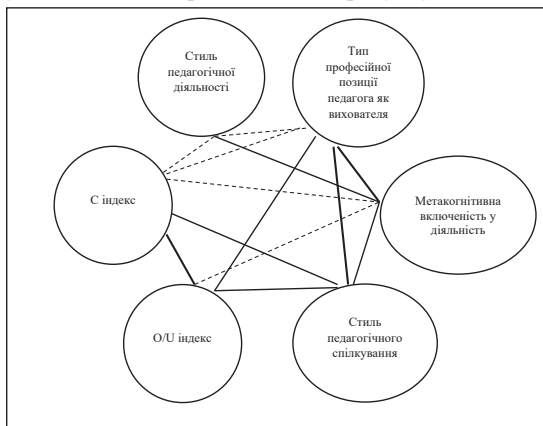
Було здійснено кореляційний аналіз чинників ілюзії знань та її показників для розуміння ступеню зв'язку між ними.

Існує прямопропорційний зв'язок між деякими індивідуально-психологічними характеристиками педагогів та ілюзією знань студентів. Зокрема, виявлено слабкий зв'язок між показниками стилю викладання та С індексу ($r = 0,154$; $p = 0,05$); між показниками позиції педагога як вихователя та О/У індексу ($r = 0,23$; $p = 0,01$); між показниками позиції педагога як вихователя та С індексу ($r = 0,156$; $p = 0,05$); між показниками метакогнітивної включеності в діяльність педагога та О/У індексу ($r = 0,125$; $p = 0,05$); між показниками метакогнітивної включеності педагога та

С індексу ($r = 0,155$; $p = 0,05$); між показниками стилю спілкування та О/У індексу ($r = 0,277$; $p = 0,01$); між показниками стилю спілкування та С індексу ($r = 0,24$; $p = 0,01$).

Значний прямопропорційний зв'язок виявлено між показниками позиції педагога як вихователя та метакогнітивної включеності ($r = 0,566$; $p = 0,01$); між показниками позиції педагога як вихователя та стилем спілкування ($r = 0,541$; $p = 0,01$); між показниками О/У індексу та С індексу ($r = 0,515$; $p = 0,01$) які характеризують ілюзію знань у студентів.

Отримані результати наочно представлені на рисунку 5.

Примітки:
 сила зв'язку 0-0,29 -----
 сила зв'язку 0,3-0,39 _____
 сила зв'язку 0,4-0,5 _____

Рис. 5. Зв'язки між показниками ілюзії знань студентів у розрізі індивідуально-психологічних особливостей педагогів

У третьому розділі *«Формування рефлексії та децентрації для зменшення проявів ілюзії знань у студентів»* розроблено психолого-дидактичну тренінгову програму нівелювання ілюзії знань у студентів, перевірено її ефективність, розроблено рекомендації студентам та викладачам щодо зменшення ілюзії знань у навчальній діяльності студентів.

Запропонований нами тренінг містить 4 блоки: 1) вступний; 2) розвиток рефлексії; 2) розвиток децентрації; 3) розвиток навиків точності метакогнітивного моніторингу в навчальній ситуації; 4) підсумковий.

У таблиці 6 представлено показники змін рівня розвитку рефлексивності, децентрації та метакогнітивної включеності в діяльність студентів (за допомогою t-критерію Стьюдента).

Як бачимо, до експерименту середні показники метакогнітивної включеності ($M_{\text{контрольна}} = 172,8$; $SD = 28,4$; $M_{\text{експериментальна}} = 164,4$; $SD = 34,02$), рефлексії ($M_{\text{контрольна}} = 125,5$; $SD = 19,39$; $M_{\text{експериментальна}} = 125,7$; $SD = 19,3$) та децентрації ($M_{\text{контрольна}} = 111,9$; $SD = 7,46$; $M_{\text{експериментальна}} = 12$; $SD = 7,58$) на статистично значимому рівні в обох групах

не відрізнялись. Це свідчить про те, що сформовані нами вибірки є схожими за цими показниками.

Таблиця 6

Відмінності між показниками індивідуальних характеристик студентів до і після тренінгу

	Метакогнітивна включеність			Рефлексія			Децентрація		
	КГ	ЕГ	t	КГ	ЕГ	t	КГ	ЕГ	t
	М	М		М	М		М	М	
До експерименту	172,8	164,4	0,74 ($p \geq 0,05$)	125,5	125,7	-0,038 ($p \geq 0,05$)	11,9	12	-0,049 ($p \geq 0,05$)
Після експерименту	172,86	181	-0,844 ($p \geq 0,05$)	125,4	140,2	-2,093 ($p = 0,046$)	11,9	14,4	-0,897 ($p \geq 0,05$)

Після проведеної серії тренінгових занять, в експериментальній групі зросли показники усіх трьох характеристик. Однак, статистично значимими були відмінності лише між середніми значеннями у показниках рефлексії ($M_{\text{контрольна}} = 125,5$; $SD = 19,39$; $M_{\text{експериментальна}} = 140,2$; $SD = 19,3$). Натомість, відмінностей у групах в розрізі метакогнітивної включеності ($M_{\text{контрольна}} = 172,8$; $SD = 28,4$; $M_{\text{експериментальна}} = 181$; $SD = 24,27$) та децентрації ($M_{\text{контрольна}} = 11,9$; $SD = 7,46$; $M_{\text{експериментальна}} = 14,4$; $SD = 7,59$) не виявлено. Не зважаючи на відсутність статистично значимих відмінностей, ми все ж помічаємо тенденцію до підвищення цих показників у експериментальній групі після проходження тренінгів.

У таблиці 7 подано результати аналізу показників ілюзії знань, який обраховувався за допомогою O/U індексу до та після експерименту.

Таблиця 7

Показники ілюзії знань у досліджуваних студентів

Група	Контрольна група	Експериментальна група	Показник критерію Стьюдента
	М	М	t
До експерименту	0,50	0,68	-0,937 ($p \geq 0,05$)
Після експерименту	0,43	0,01	2,499 ($p = 0,019$)

Як бачимо, перед проведенням серії тренінгів показники ілюзії знань не відрізнялись на статистично значимому рівні у контрольній ($M_{\text{контрольна}} = 0,5$; $SD = 0,556$) та експериментальній ($M_{\text{експериментальна}} = 0,68$; $SD = 0,49$) групах. Цікаво, що O/U індекс, який ми використовували, показав, що більшість студентів схильні переоцінювати свої знання (оскільки показники цього індексу є вищими від 0). Очевидно, що надмірно висока впевненість є негативним явищем у процесі навчальної діяльності, адже стимулює студентів менш відповідально ставитись до засвоєння навчальної інформації. Відсутність значимих відмінностей між показниками в цих групах дає можливість зробити висновок про те, що результати емпіричного дослідження є достовірними.

Після проведених тренінгів показники ілюзії знання відрізняються на статистично значимому рівні у контрольній ($M_{\text{контрольна}} = 0,43$; $SD = 0,552$) та експериментальній ($M_{\text{експериментальна}} = 0,01$; $SD = 0,344$) групах. Це свідчить про те, що розроблена нами програма є ефективною для зменшення проявів надмірної впевненості у процесі засвоєння інформації.

На основі проведеного нами дослідження було розроблено практичні рекомендації для студентів та педагогів. Вони стосуються особливостей організації навчального процесу та педагогічної діяльності самих викладачів.

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури систематизовано підходи до розуміння ілюзії знань. Ми розглядаємо ілюзію знань як помилку метакогнітивного моніторингу, обумовлену неадекватним відображенням когнітивної установки в контексті власної Я-концепції. Запропоноване визначення дає можливість акцентувати увагу не тільки на такій основі її виникнення, як «досвід-знання», але й врахувати «досвід-переживання», «досвід-ставлення», «досвід-взаємодія», що є невід'ємною засадою дослідження ілюзії знань студентів у контексті індивідуально-психологічних характеристик педагога. У роботі здійснено аналіз точності метакогнітивного моніторингу. Його характеризують наступні показники: судження про вивчене (RSJ), O/U індекс (індекс надмірної впевненості/невпевненості), С індекс (індекс калібрації). Точний метакогнітивний моніторинг пов'язаний з навчальною успішністю, і такими характеристиками суб'єкта, як метакогнітивна включеність, рефлексія та децентрація.

Виділено два види ілюзії знань у навчальному процесі: внутрішню (студент – інформація – результат) та зовнішню (викладач – інформація – студент – результат).

До чинників, що проявляються в такому компоненті навчальної діяльності, як навчальна задача, відносимо наступні: відчуття складності або легкості завдання, спосіб подачі навчальної інформації, тип завдання. До чинників, що проявляються в такому компоненті, як навчальна дія, відносимо наступні: наявність або відсутність зворотного зв'язку, використання методики проблематизації досвіду, повторення матеріалу, наявність або відсутність групової взаємодії. У процесі оцінки та контролю навчальної діяльності проявляється такий чинник, як наявність або відсутність ситуації оцінки. До індивідуально-психологічних особливостей педагогів ми відносимо: рівень метакогнітивної включеності в діяльність, тип професійної позиції педагога як вихователя, стиль педагогічного спілкування, стилі педагогічної діяльності.

У результаті експериментального дослідження з'ясовано, що метакогнітивна включеність педагога розглядається як чинник ілюзії знань студентів на рівні тенденції (що вищим є рівень метакогнітивного моніторингу педагога, то нижчими є показники надмірної впевненості у студента).

У розрізі особливостей організації навчального процесу виявилось, що: найвищі показники ілюзії знань фіксуються у студентів тоді, коли використовується метод надання зворотного зв'язку. Дещо нижчі показники ілюзії знань зафіксовані в ситуації групової взаємодії та в ситуації відсутності оцінки. Найнижчі показники ілюзії знань

(відповідно, найбільш точний метакогнітивний моніторинг) виявлено в ситуації використання педагогами наступних методів: наочності (схеми та презентації); проблематизації досвіду; питання з варіантами відповіді, відкриті питання, повторення матеріалу та ситуація оцінки.

Показники ілюзії знань у розрізі індивідуально-педагогічних особливостей педагога розділяються наступним чином. Найвищі показники ілюзії знань (що свідчить про виражену надмірну впевненість) у студентів зафіксовано в тому випадку, коли педагоги використовують: відносно слабку позицію педагога як вихователя, середній рівень метакогнітивної включеності, демократичний стиль спілкування, раціонально-методичний та емоційно-імпровізаційний стилі педагогічної діяльності. Нижчими показниками ілюзії знань характеризуються ті студенти, педагоги яких володіють: емоційно-методичним та раціонально-імпровізаційними стилями педагогічного спілкування, мають сильну позицію педагога як вихователя, високий рівень метакогнітивної включеності та середньодирективний стиль педагогічного спілкування.

Отримані результати також демонструють схильність до надмірної впевненості у власних знаннях, що свідчить про неточний метакогнітивний моніторинг. У зв'язку з цим нами розроблено тренінгову програму стосовно розвитку стратегій метакогнітивного моніторингу та підвищення його точності у студентів.

Проаналізовано поняття рефлексії та децентрації у контексті завдань нівелювання ілюзії знань. Встановлено, що рефлексія та децентрація є важливими компонентами ефективного метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності студентів, які беруть участь у формуванні моделі суб'єктивних значимих умов, планування, оцінки та контролю діяльності у контексті Я-концепції («досвід-знання», «досвід-переживання», «досвід-ставлення», «досвід-взаємодія»). Відзначається, що у навчальній діяльності рефлексія є не лише підсумком навчання, але й обумовлює постановку нових цілей. Вона має безпосередній вплив на функціонування когнітивної, мотиваційної, емоційно-вольової сфер суб'єкта навчальної діяльності. Децентрація забезпечує когнітивний та пізнавальний розвиток індивіда в контексті здатності до сприймання інших точок зору, здатності до критичного мислення та подолання неефективних патернів поведінки.

Нами доведено ефективність тренінгової програми, спрямованої на нівелювання проявів ілюзії знання засобами розвитку рефлексії, децентрації та метакогнітивної включеності в діяльність.

Запропоновано практичні рекомендації для студентів та педагогів. Вони стосуються особливостей організації навчального процесу та особливостей організації педагогічної діяльності самих викладачів. Зокрема, наголошено на необхідності використання індивідуальних завдань, власного досвіду самостійного аналізу вивченого матеріалу та включення до колективних форм роботи елементів, що орієнтовані на самостійну роботу. Педагогам варто розвивати середньоавторитарний стиль спілкування (який характеризується орієнтацією в ході викладання на потреби студентів, врахуванням бажання та інтересів студентів, побудовою партнерських стосунків з студентами), сильний тип професійної позиції педагога як вихователя

(який характеризується емоційною підтримкою, позитивним ставленням до студента), раціонально-імпровізаційний та емоційно-методичний стилі педагогічної діяльності (які характеризуються певним балансом, гармонійним поєднанням методичності та гнучкості, здатністю до адаптації в студентській аудиторії та послідовністю виборів методів).

Проведене нами дослідження не є вичерпним та передбачає подальшу роботу у таких напрямках: дослідження динаміки ілюзії знань у студентів різних років навчання; вивчення ілюзії знань студентів, що стосуються опосередкованих чинників навчального процесу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, надруковані у наукових фахових виданнях України:

1. Ткачук О. В. Психолого-педагогічні чинники ілюзії знання в навчальній діяльності студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Випуск 6. Острог, 2018. С. 59-63.

2. Ткачук О. В. Метакогнітивний моніторинг в системі метапізнання *Теорія і практика сучасної психології*. Випуск 4. Запоріжжя, 2018. С. 156–162.

3. Tkachuk O. V. The connection between the rating of judgments of learning and the peculiarities of work with training material during the lecture. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Випуск 8. Острог, 2019. С. 61–65.

4. Ткачук О. В. Індивідуально-психологічні особливості діяльності педагога у процесі навчання. *Теорія і практика сучасної психології*. Випуск 3. Запоріжжя, 2019. С. 91-95.

5. Ткачук О. В. Поняття ілюзії знання в контексті метакогнітивного моніторингу. *Науковий вісник Харківського національного університету. Серія «Психологічні науки»*. Випуск 4. Харків, 2018. С. 145–149.

6. Ткачук О. В. Вплив точності метакогнітивного моніторингу на успішність навчальної діяльності. *Технології розвитку інтелекту*. Київ, 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.20/authors/2018/Tkachuk_O_V_Vplyv_tochnosti_metakohnityvnoho_monitorynhu_na_ushpishnist_navchalnoi_diyalnosti.pdf.

7. Пасічник І. Д., Ткачук О. В. Рефлексія та децентрація як чинники ілюзії знання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. № 11, Острог, 2020. С. 212-222.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

8. Pasichnyk I. D. & Tkachuk O. V. Individual-psychological features of a teacher as a factor of students' retrospective judgments about the studied. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. Volume 24. Issue 8. London, 2020. P. 6823-6836 (Scopus Q4).

9. Tkachuk O. V. Features of the educational process as factors of illusion of knowledge of students. *Technium Social Sciences Journal*. Volume 8. Constanta, 2020, P. 318-328.

Статті в інших наукових виданнях та матеріалах науково-практичних конференцій:

10. Ткачук О. В. Успішність навчальної діяльності та точність метакогнітивного моніторингу: теоретичний огляд проблеми. *Зб. матеріалів International scientific and practical conference «Prospects for the development of psychology as a science in EU countries and Ukraine»*, Варшава, 2019. С. 95-97.

11. Ткачук О. В. Роль ілюзії знання в процесі навчальної діяльності. *Міжнародна науково-практична конференція «Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування»*: Зб. тез наукових робіт. Львів, 2018. С. 108-109.

12. Ткачук О. В. Метакогнітивний моніторингу в навчальному процесі. *Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку психології та педагогіки»*: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2018. С. 124-125.

13. Ткачук О. В. Місце та роль метакогнітивного моніторингу в процесі навчання. *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук»*: Зб. тез наукових робіт. Київ, 2019. С. 87-88.

14. Ткачук О. В. Теоретико-методологічний аналіз підходів до визначення поняття ілюзії знання. *III Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної науки»*: Зб. тез наукових робіт. Київ, 2018. С. 75-76.

15. Ткачук О. В. Поняття ілюзії знання в контексті метакогнітивного моніторингу. *Всеукраїнська наукова конференція «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій»*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Дніпро, 2017. С. 307-308.

АНОТАЦІЇ

Ткачук О. В. Психолого-педагогічні чинники ілюзії знань студентів ВНЗ в навчальній діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2020.

Дисертаційна робота присвячена психолого-педагогічних чинників ілюзії знання (індивідуально-психологічних особливостей педагога та особливостей організації навчального процесу) студентів у процесі навчальної діяльності. У роботі проаналізовано поняття ілюзії знань як помилку метакогнітивного моніторингу, обумовлену неадекватним відображенням когнітивної установки у контексті власної Я-концепції, «точність метакогнітивного моніторингу» у психолого-педагогічній літературі та з'ясовано його роль у процесі здійснення навчальної діяльності. Класифіковано підходи до розуміння місця і ролі метакогнітивного моніторингу у навчальному процесі. Систематизовано психолого-педагогічні чинники ілюзії знань в процесі навчальної діяльності студентів. Розроблено класифікацію психолого-педагогічних чинників ілюзії знань в контексті компонентів навчальної діяльності, запропоновано розподіл ілюзії знань у навчальному процесі на зовнішню (викладач-інформація-студент-результат) та внутрішню (інформація-студент-результат). У результаті емпіричного дослідження з'ясовано особливості прояву ілюзії знань

в розрізі індивідуально-психологічних особливостей педагогів та особливостей організації навчального процесу. Розглянуто методи та засоби зменшення проявів ілюзії знань в навчальній діяльності. Розроблено та апробовано психолого-дидактичну тренінгову програму профілактики ілюзії знань в навчальному процесі.

Ключові слова: навчальна діяльність, метакогнітивний моніторинг, індивідуально-психологічні особливості педагога, ілюзія знання, студенти ЗВО.

Ткачук А. В. Психолого-педагогические факторы иллюзии знаний студентов ЗВО в учебной деятельности.– Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология».– Национальный университет «Острожская академия», Острог, 2020.

Диссертация посвящена изучению психолого-педагогических факторов иллюзии знания (индивидуально-психологических особенностей педагога и особенностей организации учебного процесса) студентов в процессе учебной деятельности. В работе проанализированы понятие иллюзия знаний как ошибки метакогнитивного мониторинга, обусловленную неадекватным отражением когнитивной установки в контексте собственной Я-концепции, «точность метакогнитивные мониторинга» в психолого-педагогической литературе и выяснено его роли в процессе осуществления учебной деятельности. Классифицированы подходы к пониманию места и роли метакогнитивного мониторинга в учебном процессе. Систематизированы психолого-педагогические факторы иллюзии знаний в процессе учебной деятельности студентов. Разработана классификация психолого-педагогических факторов иллюзии знаний в контексте компонентов учебной деятельности, предложено распределение иллюзии знаний в учебном процессе на внешнюю (преподаватель-информация-студент-результат) и внутреннюю (информация-студент-результат). В результате эмпирического исследования выяснены особенности проявления иллюзии знаний в разрезе индивидуально-психологических особенностей педагогов и особенностей организации учебного процесса. Оказалось, что: высокие показатели иллюзии знания фиксируются у студентов тогда, когда используется метод предоставления обратной связи. Несколько ниже показатели иллюзии знания зафиксированы в ситуации группового взаимодействия и в ситуации отсутствия оценки. Самые низкие показатели иллюзии знания (соответственно, наиболее точный метакогнитивный мониторинг) обнаружено в ситуации использования педагогами следующих методов: наглядности (схемы и презентации) проблематизации опыта; вопрос с вариантами ответа, открытые вопросы, повторение материала и ситуация оценки.

Показатели иллюзии знаний в разрезе индивидуально-педагогических особенностей педагога разделяются следующим образом. Самые высокие показатели иллюзии знаний (что свидетельствует о выраженной чрезмерную уверенность) у студентов зафиксировано в том случае, когда педагоги используют: относительно слабую позицию педагога как воспитателя, средний уровень метакогнитивной включенности, демократический стиль общения, рационально-методический и эмоционально-импровизационный стили

педагогической деятельности. Низкими показателями иллюзии знаний характеризуются те студенты, педагоги которых обладают: эмоционально-методическим и рационально-импровизационными стилями педагогического общения, имеют сильную позицию педагога как воспитателя, высокий уровень метакогнитивной включенности и средньюдирективный стиль педагогического общения. Рассмотрены методы и средства уменьшения проявления иллюзии знаний в учебной деятельности. Разработана и апробирована психолого-дидактическая тренинговая программа профилактики иллюзии знаний в учебном процессе.

Предложены практические рекомендации для студентов и педагогов. Они касаются особенностей организации учебного процесса и особенностей организации педагогической деятельности самих преподавателей. В частности, отмечена необходимость использования индивидуальных заданий, собственного опыта самостоятельного анализа изученного материала и включения в коллективные формы работы элементов, ориентированных на самостоятельную работу.

Ключевые слова: учебная деятельность, метакогнитивные мониторинг, индивидуально-психологические особенности педагога, иллюзия знания, студенты ЗВО.

Tkachuk O. V. Psychological and pedagogical factors of illusion of knowledge of university students in educational activity.– Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on receiving of a scientific degree of the candidate of psychological sciences by the specialty 19.00.07 «Pedagogical and Developmental psychology».– National University of “Ostroh Academy”, Ostroh, 2020.

The dissertation work is devoted to psychological and pedagogical factors of illusion of knowledge (individual psychological features of the teacher and features of the organization of educational process) of students in the course of educational activity. The paper analyzes the concept of the illusion of knowledge as a mistake of metacognitive monitoring determined by inadequate reflection of cognitive attitude in the context of self-concept, “accuracy of metacognitive monitoring” in the psychological and pedagogical literature and clarifies its role in learning. Approaches to understanding the place and the role of metacognitive monitoring in the educational process were classified. The psychological and pedagogical factors of illusion of knowledge in the process of students’ educational activity were systematized. The classification of psychological and pedagogical factors of illusion of knowledge in the context of components of educational activity was developed, the division of illusion of knowledge in educational process on external (teacher-information-student-result) and internal (information-student-result) was introduced. Empirical research has revealed the peculiarities of the illusion of knowledge in terms of individual psychological characteristics of teachers and the organization of the educational process. Methods and means of reducing the manifestations of the illusion of knowledge in educational activities were considered. A psychological and didactic program for the prevention of the illusion of knowledge in the educational process has been developed and tested.

Key words: educational activity, metacognitive monitoring, individual-psychological features of the teacher, illusion of knowledge, university students.

Підписано до друку 4.08.2020.
Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № 52–20.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП видавець Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38096) 649 20 20, e-mail: 35800@ukr.net.